

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Historyczny
Instytut Historii
mgr Sonia Knapczyk

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Sieroctwo powojenne. Studium na przykładzie województwa krakowskiego (1945-1952)

Promotor: dr hab. Marta Kurkowska-Budzan, prof. UJ

Data przygotowania streszczenia: 7.05.2023 r.

Celem pracy było przeprowadzenie analizy historycznej i opisanie problemu społecznego, jakim było sieroctwo powojenne w latach 1945-1952, na obszarze województwa krakowskiego. Badania uwzględniały doświadczenie historyczne jako główną kategorię badawczą.

Struktura

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy został poświęcony losom polskich dzieci i młodzieży w czasie wojen światowych, a zwłaszcza II wojny światowej, mającej największy wpływ na przedmiot prowadzonych badań. Doświadczenia wojenne dzieci i zmiana ich miejsca w strukturze społecznej (przejmowanie nowych ról społecznych) miały kluczowe znaczenie dla dalszych rozważań podjętych w projekcie. W rozdziale nakreślone zostały najważniejsze elementy doświadczenia wojennego dzieciństwa, z uwzględnieniem polityki władz okupacyjnych wobec dzieci.

W kolejnym rozdziale, na podstawie powojennych badań psychologicznych, medycznych i społecznych, przedstawiona została kondycja psychofizyczna dzieci i młodzieży w Polsce po II wojnie światowej. Stan zdrowia, sprawność fizyczna, urazy psychiczne, trauma wojenna, położenie materialne i społeczne określały sytuację najmłodszych obywateli w chwili zakończenia działań wojennych. Potrzeby opiekuńcze wynikające z formy psychofizycznej dzieci wyznaczały doraźne kierunki i zadania polityki opiekuńczej.

Rozdział trzeci omawia prawne aspekty opieki instytucjonalnej nad dzieckiem osieroconym w Polsce w okresie powojennym, z uwzględnieniem szeregu organizacji społecznych i kościelnych, zaangażowanych w pomoc społeczną dedykowaną dziecku, działających także na terenie województwa krakowskiego. Trwający po zakończeniu wojny pluralizm opiekuńczy zakończył proces upaństwowienia domów dziecka, poprzedzony stopniowym odsuwaniem organizacji od spraw opieki nad sierotami, a także zahamowaniem rozwoju takich form opiekuńczych jak rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka.

Powojenna koncepcja wychowywania sierot, omówiona została w rozdziale czwartym. Przedwojenne tradycje, pokrótko omówione w rozdziale, oraz idea wychowania komunistycznego, inspirowana rozwiązaniami z ZSRR, miały istotne znaczenie dla

funckjonowania placówek opieki zamkniętej dla dzieci w okresie powojennym, chociaż wpływ komunistycznego wychowania na domy dziecka w omawianym okresie, czyli w latach 1945-1952, był stosunkowo niewielki. W latach czterdziestych, bez sprzeczności mogły obok siebie funkcjonować zwyczaje przyjmowania Świętego Mikołaja z prezentami i Dziadka Mroza, udział w rekolekcjach przedświątecznych czy marszach 1-majowych.

Rozdział piąty poświęcony został przestrzeni geograficznej – województwu krakowskiemu, w pierwszych latach powojennych, z zaakcentowaniem problemu dziecka sierociego na omawianym obszarze. Ta część pracy pokazuje wyjątkowość województwa krakowskiego w tamtym czasie, na terenie którego spotykały się grupy sierot z różnych regionów Polski, sprowadzone z powodu zawieruchy wojennej na południe kraju. Powojenna bieda i skala potrzeb opiekuńczych dominowały źródłowe przekazy o sierocie wojennym.

Ostatnia, najobszerniejsza i najważniejsza część, skupia się na analizie doświadczenia sierocie powojennego w województwie krakowskim w latach 1945-1952. Rozdział podzielony został na podrozdziały: *Oś życia – mikrokosmos domu dziecka, Doświadczenie domu – tymczasowość i zadomowienie, Doświadczenie przestrzeni – sensoryczny odbiór miejsca, Doświadczenie relacji z drugim człowiekiem, Doświadczenie zabawy i czasu wolnego, Doświadczenie zdrowia i higieny, Doświadczenie kontaktu ze środowiskiem zewnętrznym*. W ostatnim rozdziale przywoływane są przykłady z wielu ośrodków województwa krakowskiego, usytuowanych zarówno w miastach, jak i w mniejszych miejscowościach (m.in. Kraków, Zakopane, Rabka, Krzeszowice, Kryspinów, Zakrzów, Jaszczyrowa, Jordanów i in.). Doświadczenie sierocie powojennego zostało opisane poprzez odtworzenie i analizę warunków życia sierot w domach dziecka, zestawiając relacje indywidualne z źródłami archiwalnymi.

Podsumowanie

Województwo krakowskie zmagało się ze zjawiskiem sierocie podobnie jak inne regiony Polski, z tą różnicą, że wiele sierot zostało ewakuowanych na południe kraju, przez co w województwie krakowskim spotykały się różne grupy dzieci (a także opiekunów) ze zróżnicowanymi doświadczeniami wojennymi. W województwie krakowskim znalazły się dzieci z miast i wsi różnych rejonów Polski, często przebywając długą i wymagającą drogę do domu dziecka. Na listach wychowanków placówek opieki całkowitej znalazły się dzieci wracające z obozów koncentracyjnych i obozów pracy, dzieci ewakuowane po powstaniu warszawskim, dzieci repatriowane w ciężkich warunkach sanitarnych ze Wschodu, dzieci wracające z Niemiec. Miały za sobą wiele tragicznych doświadczeń, były świadkami śmierci najbliższych, były wycięcone głodem, chorobami, przemocą. Obok tych sierot znalazły się dzieci, które do placówek opiekuńczych trafiły z powodu biedy i trudnych warunków życia czy chorób i kalectwa rodziców. W domach dziecka, pomimo nazwy, świat najmłodszych był kontrolowany przez ramy działania instytucjonalnego. Z drugiej strony dom dziecka był namiastką domu, dając sierotom m.in. poczucie bezpieczeństwa, regularne wyżywienie, rozrywki, ubrania czy możliwość chodzenia do szkoły. Wiele dzieci zostało uchronionych przed bezdomnością, prostytucją, włóczęgostwem, pracą, przemocą czy wykorzystaniem przez krewnych.

Jagiellonian University
Faculty of History
Sonia Knapczyk, MA

Summary of the doctoral dissertation

Post-war Orphanhood. A Study on the Example of the Krakow Province (1945-1952)

doctoral thesis in the field of historical sciences, written under the supervision of professor
Marta Kurkowska-Budzan

Date of preparation of the abstract: May 7, 2023.

The aim of the work was to conduct a historical analysis and describe the social problem of post-war orphanhood in the years 1945-1952 in the Krakow province. The research took into account historical experience as the main research category.

Chapters

The dissertation consists of six chapters. The first one is devoted to the fate of Polish children and youth during the World Wars, especially the Second World War, which had the greatest impact on the subject of the research conducted. The war experiences of children and their changing place in the social structure (taking on new social roles) were crucial for further considerations undertaken in the project. The chapter outlines the most important elements of the wartime childhood experience, taking into account the policy of the occupying authorities towards children.

In the next chapter, based on post-war psychological, medical, and social research, the psycho-physical condition of children and youth in Poland after the Second World War is presented. Health status, physical fitness, mental injuries, war trauma, material and social status determined the situation of the youngest citizens at the end of the war. The caregiving needs arising from children's psycho-physical condition set the immediate directions and tasks of childcare policy.

An extensive third chapter discusses the legal aspects of institutional care for orphaned children in Poland in the post-war period, taking into account a number of social and religious organizations involved in social assistance dedicated to children, also operating in the Krakow province. The post-war pluralism of caregiving ended with the process of nationalizing children's homes, preceded by a gradual distancing of organizations from caring for orphans and a slowdown in the development of such caregiving forms as foster families and family homes for children.

The post-war concept of raising orphans was discussed in chapter four. Pre-war traditions, briefly discussed in the chapter, and the idea of communist education, inspired by solutions from the USSR, had a significant impact on the functioning of closed care facilities for children in the post-war period, although the influence of communist education on children's homes in the period under discussion, i.e., from 1945-1952, was relatively small. In the 1940s, without contradiction, the traditions of receiving Saint Nicholas with gifts and Grandfather Frost, participation in pre-Christmas retreats or May Day marches could coexist.

Chapter five is devoted to the geographical area - the Krakow voivodship in the early post-war years, with an emphasis on the problem of orphaned children in the area. This part of the work shows the uniqueness of the Krakow voivodship at that time, where groups of orphans from different regions of Poland, brought to the south of the country due to the war turmoil, met. Post-war poverty and the scale of care needs dominated the source reports on war orphans.

The last, most extensive, and most important part focuses on the analysis of the experience of post-war orphans in the Krakow voivodship from 1945-1952. The chapter is divided into subchapters: *Life Axis - the microcosm of the children's home*, *Home Experience - transience and settling in*, *Space Experience - sensory perception of place*, *Relationship Experience with Another Person*, *Play and Leisure Time Experience*, *Health and Hygiene Experience*, *Experience of Contact with the External Environment*. The final chapter brings examples from many centers in the Krakow voivodship, located both in cities and smaller towns. The experience of post-war orphanhood is described by reconstructing and analyzing the living conditions of orphans in children's homes, comparing individual reports with archival sources.

Conclusion

The Krakow province struggled with the issue of orphanhood similarly to other regions of Poland, with the difference that many orphans were evacuated to the southern part of the country, resulting in various groups of children (and caretakers) with diverse war experiences meeting in the Krakow province. Children from different cities and villages throughout Poland ended up in the province, often having to endure long and demanding journeys to reach the orphanages. The lists of children raised in complete care facilities included those returning from concentration camps and labor camps, children evacuated after the Warsaw Uprising, children repatriated under difficult sanitary conditions from the East, and children returning from Germany. They had many tragic experiences, witnessed the deaths of loved ones, were exhausted from hunger, diseases, and violence. Alongside these orphans were children who were placed in care facilities due to poverty and difficult living conditions, illnesses, and disabilities of their parents. Despite the name, the world of the youngest children in the orphanages was controlled by institutional frameworks. On the other hand, the orphanage was a substitute for a home, providing orphans with a sense of security, regular meals, entertainment, clothing, and the opportunity to attend school. Many children were saved from homelessness, prostitution, wandering, work, violence etc.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Anna Rzepka".